

Zenon Guldon

"Dzieje Kielc do 1863 roku", Jan Pazdur, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967; "Dzieje Kielc 1864-1939", Jan Pazdur, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971 : [recenzja]

Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego 8, 475-477

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAN PAZDUR: *DZIEJE KIELC DO 1863 ROKU*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1967, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, ss. 250, 2 nlb.; *DZIEJE KIELC 1864—1939*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1971, ss. 296, 2 nlb.

Dwutomowa, licząca w sumie 40 arkuszy wydawniczych monografia Kielc przedstawia w sposób stosunkowo wszechstronny dzieje miasta do wybuchu drugiej wojny światowej. Ze względu na bogactwo wykorzystanego materiału źródłowego, przejrzystą konstrukcję i przystępny sposób przedstawiania swych tez praca spotyka się nie tylko z uznaniem naukowej krytyki historycznej¹, lecz także ze znacznym zainteresowaniem miłośników przeszłości miasta. Trzeba przy tym podkreślić, że Autor podjął się tego ambitnego zadania mimo niedostatków dotychczasowych badań, mających z reguły charakter przyczynkowski.

Tom pierwszy monografii przedstawia dzieje miasta do powstania styczniowego. Trzeba tu zaznaczyć, że do końca XVIII w. baza źródłowa jest stosunkowo uboga i nie pozwala na wyjaśnienie sze-

regu nawet podstawowych zagadnień. Stąd też do tej właśnie części można wnieść stosunkowo najwięcej zastrzeżeń czy wątpliwości.

Niejasna nadal jest sprawa pochodzenia nazwy miasta. Autor stoi na stanowisku, że jest to nazwa służebna, która wskazuje na to, że mieszkańcy osady trudnili się wyrobem ostro zakończonych narzędzi (s. 20—22). Już po opublikowaniu monografii Autor wysunął hipotezę, że mieszkańcy byli budowniczymi grodów². Trzeba tu jednak zaznaczyć, że językoznawcy uważają, że jest to nazwa rodowa lub topograficzna³.

Wątpliwości budzi również określenie charakteru i przynależności administracyjnej osady we wcześniejszym okresie jej istnienia. Ostatnio wysuwa się hipotezę, że w Kielcach już przed nadaniem im biskupstwu krakowskiemu istniał gród podległy kasztelanii czechowskiej⁴.

² „Przemiany“ 1971, nr 1, s. 20, wywiad z prof. dr J. Pazdurem.

³ M. Kamińska *Nazwy miejscowe dawnego województwa sandomierskiego*, cz. 1, Wrocław 1964, s. 89; H. Górniewicz *Rodowe nazwy miejscowe Wielkopolski, Małopolski i Mazowsza*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne“, seria: Filologia Polska, R. X, 1967, Gdańsk 1968, nr 3, s. 59, 99.

⁴ Zob. W. Pałucki *Kasztelania czechowska*, Warszawa 1964, s. 81—85; K. Buczek *Z badań nad organizacją grodową w Polsce wcze-*

¹ Zob. B. Baranowski (rec.): *J. Pazdur „Dzieje Kielc do 1863 roku“*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1967 (w:) „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych“, t. XXX, 1969, s. 237—241.

Wykluczałoby to służebny charakter osady. Sprawa ta wymaga jednak dalszych badań.

Dyskusyjny jest także problem chronologii uzyskania przez Kielce praw miejskich. Zdaniem Autora najwcześniejszym, nie podlegającym dyskusji dowodem posiadania prawa niemieckiego jest dokument z 3 lutego 1414 r. w sprawie sprzedaży wójtostwa kieleckiego⁵. Warto tu jednak wskazać na wcześniejszy przywilej z 5 lutego 1412 r., na mocy którego mieszkańcy miast biskupich Kielc, Kunowa i Ilży mieli zwracać się po orzeczonym, a więc orzeczenia sądowe, w sprawach wątpliwych do Bodzentyna⁶. Stwierdzić więc możemy, że Kielce uzyskały prawa miejskie na pewno przed 1412 r. J. Pazdur sądzi, że nastąpiło to najprawdopodobniej już w latach 1359—1364 (s. 46). Niewykluczone jednak, że nastąpiło to już znacznie wcześniej⁷.

Pewne uwagi dotyczą wreszcie rozwoju demograficznego miasta w okresie przedrozbiorowym. Autor szacuje zaludnienie miasta w 1645 r. na z grubsza 1250 osób (s. 65), a w 1673 r. na ponad 650 mieszkańców, „co oznacza jego spadek o połowę w stosunku do okresu przed wojnami szwedzkimi” (s. 124). Nie jest to wniosek słuszny. Dla roku 1673 nie znamy bowiem ogólnej liczby mieszkańców miasta, a tylko liczbę osób, które opłaciły podatkowe. Wiadomo natomiast, że od tego podatku zwolnione były dzieci poniżej lat 10 oraz starcy i żebracy. Stąd też dla otrzymania pełnej liczby mieszkańców liczbę osób wykazaną w

snofeudalnej. Problem terytorialności grodów kasztelańskich, „Kwartalnik Historyczny”, R. LXXVII. 1970, z. 1, s. 19. W sprawie roli Kielc por. także J. Szymański *Kielce w średniowieczu*, „Przemiany” 1971, nr 5, s. 4—7.

⁵ *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. I, wyd. S. Kuraś, Wrocław—Warszawa—Kraków 1962, nr 304.

⁶ *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej Sw. Wacława*, cz. II, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1883, nr 532.

⁷ K. Buczek *Targi i miasta na prawie polskim*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1964, s. 60. przyp. 8, 115—116.

rejestrach pogłównego powiększyć trzeba⁸ przynajmniej o $\frac{2}{3}$. Po przeprowadzeniu tego zabiegu dojdziemy do wniosku, że Kielce po potopie szwedzkim liczyły ponad 1000 mieszkańców. W końcu natomiast XVIII w. według nie wykorzystanego przez Autora spisu ludności diecezji krakowskiej z 1787 r. Kielce liczyły 1951 mieszkańców⁹.

Warto tu dodać, że zachowała się księga radziecka Kielc¹⁰ z lat 1789—1791, uznana przez Autora za zaginioną. Pozwala ona na dość dokładne przedstawienie działalności administracyjnej i sądowej władz miejskich, a także jest nieocenionym źródłem dla poznania obyczajowości. Nieco szczegółów można by dorzucić do dziejów szkolnictwa kieleckiego w XVIII i początkach XIX w.¹¹

Znacznie bogatszą dokumentacją źródłową dysponował Autor przy przedstawianiu dziejów miasta w pierwszej połowie XIX w. Ta partia monografii wyróżnia się z tych względów bogactwem problematyki przedstawionej na ogół wyczerpująco. Można by dyskutować jednak ze stwierdzeniem: „Przez cały okres międzywojenny nie wyszedł od niego [tj. magistratu — Z. G.] ani jeden projekt, który by wykraczał poza program gospodarki komunalnej z okresu konstytucyjnego” (s. 219). Wskazać tu można chociażby na opracowany w 1837 r. projekt zabudowy i upiększenia miasta na okres

⁸ Por. bliżej Z. Guldon, K. Wajda *Źródła statystyczne do dziejów Pomorza Wschodniego i Kujaw od XVI do początków XX w.*, Toruń 1970, s. 40 nn.

⁹ *Spis ludności diecezji krakowskiej z r. 1787*, wyd. J. Kleczyński, „Archiwum Komisji Historycznej AU”, t. VII, Kraków 1894, s. 323.

¹⁰ Muzeum Świętokrzyskie w Kielcach, sygn. 165/H.

¹¹ *Raporty generalnych wizytatorów z r. 1784*, wyd. T. Wierzbowski, (w:) *Komisja Edukacji Narodowej i jej szkoły w Koronie 1773—1794*, z. 27, Warszawa 1911, s. 19—21; *Wizyty szkół gimnazjalnych w czterech nowych departamentach Księstwa Warszawskiego w roku 1810*, wyd. A. Karbowski, „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce”, t. X, Warszawa 1904, s. 99—100.

najbliższego dziesięciolecia¹². Dodać można, że w ostatnim okresie obserwujemy dość znaczny rozwój badań nad dziejami Kielc i innych miast regionu w pierwszej połowie XIX w.¹³ Zwrócić tu można uwagę między innymi na ciekawe studia kieleckiego lekarza S. Koby nad historią lecznictwa, szpitalnictwa i dobroczynności w Kielcach w tym właśnie okresie¹⁴.

Rozwój miasta w drugiej połowie XIX i XX w. nie był, jak dotąd, przedmiotem szczegółowych badań. Słabo znana była zwłaszcza przeszłość gospodarczo-społeczna miasta. Autor stanął więc przed niezwykle trudnym zadaniem wykorzystania olbrzymiego zasobu źródłowego, przede wszystkim zespołu akt miasta Kielc (ponad 2000 jednostek archiwalnych) i wielu innych źródeł archiwalnych. Wiele materiału dała również prasa, przede wszystkim skrupulatnie wykorzystana „Gazeta Kielecka”. Nie wszystkie zagadnienia zostały opracowane w sposób równie wyczerpujący. Dotyczy to między innymi położenia proletariatu i ruchu robotniczego. Zagadnienia te jednak dopiero od niedawna są przedmiotem żywszego zainteresowania histo-

ryków. Dla okresu sprzed pierwszej wojny światowej problemy te omawia O. Wyszomirska¹⁵. Dla okresu natomiast międzywojennego wskazać trzeba przede wszystkim szkic J. Hatysa i S. Iwaniaka¹⁶.

Mimo wysuniętych uwag, mających zresztą charakter dyskusyjny, wydaje się, że do całości pracy odnieść można stwierdzenie prof. B. Baranowskiego, wypowiedziane po ukazaniu się pierwszego tomu monografii:

Na uwagę wreszcie zasługują duże umiejętności popularyzatorskie autora. Potrafi on pisać lekko i ciekawie o pozornie tak mało atrakcyjnej tematyce, jakimi są problemy gospodarcze tego stosunkowo niewielkiego miasta, czy też o zagadnieniach związanych z produkcją górniczo-hutniczą. W sumie jest to książka, która już w tej chwili wzbudziła duże zaciekawienie w środowisku kieleckim, a szczególnie wśród młodzieży szkolnej. Stanowi ona dowód, że trudne problemy naukowe, nie rezygnując z erudycyjnego wykładu, można przedstawić w sposób ciekawy i przystępny.

Dzieje Kielc do 1863 roku J. Pazdura zaliczyć można do poważnych osiągnięć. Gruntowne wykorzystanie materiałów źródłowych, doskonała znajomość problematyki, nowatorskie ujęcie powodują, że książka ta wyróżnia się dodatnio w literaturze naukowej dotyczącej problematyki miejskiej¹⁷.

Zenon Guldon

¹² *Wybór źródeł do dziejów Kielc do połowy XIX wieku*, wyd. Z. Guldon, S. Marcinkowski, E. Wirska, Kielce 1971, nr 37.

¹³ W. Ćwik *Miasta rządowe małopolskiej części Królestwa Polskiego 1815—1866 (Stan gospodarczo-społeczny)*, „Rocznik Lubelski”, t. X, 1967; tenże *Pozostałości feudalne w miastach rządowych małopolskich terenów Królestwa Polskiego (1815—1866). Studium historyczno-prawne*, Lublin 1968.

¹⁴ S. Koba *Z dziejów dobroczynności w powiecie kieleckim w XIX w.*, „Archiwum Historii Medycyny”, t. XXV, 1962; tenże *Lecznictwo otwarte w Kielcach i powiecie kieleckim w XIX wieku*, „Archiwum Historii Medycyny”, t. XXX, 1967, z. 3—4; tenże *Personel pomocniczy Szpitala Sw. Aleksandra w Kielcach w latach 1842—1870*, „Szpitalnictwo Polskie”, t. XII, 1968, nr 1; tenże *Gospodarka finansowa Szpitala Sw. Aleksandra w Kielcach w latach 1834—1870*, „Szpitalnictwo Polskie”, t. XII, 1968, nr 3; tenże *Szpital Instytutowy w Kielcach*, „Przegląd Lekarski”, R. XXIV, 1968; tenże *Choroby stwierdzone u chorych leczonych w szpitalu kieleckim w latach 1829—1866*, „Przegląd Lekarski”, R. XXVI, 1970.

¹⁵ O. Wyszomirska *Przemysł i klasa robotnicza ziemi radomsko-kieleckiej 1870—1914*, Warszawa 1971.

¹⁶ J. Hatys, S. Iwaniak *Z dziejów ruchu robotniczego na Kielecczyźnie w latach 1918—1939*, (w:) *Z dziejów ziemi kieleckiej (1918—1944)*, Warszawa 1970, s. 30—57.

¹⁷ B. Baranowski op. cit., s. 240—241.

STANISŁAW JANUSZEK: *DZIEJE KSIĘGARSTWA W KIELCACH W LATACH 1826—1939*, „Roczniki Biblioteczne”, R. XII, 1968, z. 1—4, Wrocław—Warszawa 1969, s. 237—298.

Autor podejmuje istotny dla poznania życia kulturalnego w Kielcach problem